

РЕЦЕНЗИЯ

за научната продукция на доц. д-р Петър Неделчев Делев във връзка с конкурса за заемането на академичната длъжност „професор“ към ИФ на СУ „Св. Климент Охридски“

По обявения в Държавен вестник бр. 99 от 8.10.2013 г. конкурс за „професор“ за нуждите на катедрата по „Стара история, тракология и средновековна обща история“ при Историческия факултет на Софийския университет „Свети Климент Охридски“ по шифър 2.2 История и археология (стара история) се явил един кандидат – Петър Неделчев Делев. Той е роден на 30.XII. 1951 г. През 1977 г. завършва висше образование (магистър) в СУ – ИФ със специализация „Археология“. От 1977 до 1979 г. е уредник в отдел „Археология“ към Националния исторически музей, София. От 1979 г. е асистент в ИФ на СУ, от 1983 г. е старши, а от 1987 г. е главен асистент.

През 1987 г. успешно защитава дисертация на тема: „Раннотракийски погребални обичаи и вярвания“ и получава образователната и научна степен „доктор“ по история. От 1994 г. е доцент по стара история с хабилитационен труд „Лизимах“, отпечатан от Университетското издателство през 2004 г. От 1995 до 1999 г. е зам. декан на ИФ, а от 1999 до 2003 г. е декан. От 2007 г. до днес е ръководител на катедрата по „Стара история, тракология и средновековна обща история“. От 2007 до 2011 г. е зам. председател на Общото събрание на СУ, а от 2011 г. до днес е председател.

Петър Делев е дългогодишен участник и ръководител на археологически разкопки и теренни проучвания в различни райони на България (Малко Търново, Кабиле, Исперих, Копривлен и др.). Той е главен уредник на представителната археологическа изложба „Тракийските съкровища от България“, Япония, 2008–2009 г. Научен ръководител е на петима успешно защитили дисертации докторанти. Списъкът на научните му публикации включва пет монографии, от които едната е под печат, а две са в съавторство, и 94 статии и студии.

На обявения конкурс П. Делев се представя с две монографии, от които едната е хабилитационен труд (под печат) № 1, и още 42 статии и студии – две под печат. Най-важно е изследването „История на племената в Югозападна Тракия през I хилядолетие пр.Хр.“ Веднага искам да подчертая, че това е напълно оригинално проучване, което досега липсва в историографията. Вярно е, че ред частни проблеми са разглеждани в модерната литература, но тези опити не могат да замъглят мащабността на настоящето изложение. Това е първата по рода си книга, посветена на племенните общности в една

обширна зона в периферията на тракийския свят, условно наречена Югозападна Тракия, и включва основно земите около поречието на р. Струма и р. Места. При това тук еднакво старателно са проследени както тракийските, така и нетракийските племена. Независимо че хронологическият обхват е също донякъде условен, и това изрично се изтъква от автора, именно I хилядолетие пр.Хр. е центърът на повествованието.

Прави впечатление, че за пръв път на едно място е натрупана значителна по обем информация, пръсната в многобройни съчинения на древните автори, надписи, монети и археологически паметници, както и впечатляващ брой съвременни публикации. Точно събирането, систематизирането, анализът и интерпретациите на този огромен материал са сами по себе си постижение с приносен характер.

Изследването е правилно разделено на две части, като в първата се прави стегнат и кратък преглед на географските реалии в разглеждания район и същевременно се дава общ обзор на историческите събития в него през I хилядолетие пр.Хр. – едно задължително и пояснително встъпление към същинската история на племенните общности, застъпена в следващата част. Удачното структуриране и избраната междудисциплинна методика на работа на автора отлично и щастливо се съчетават с изключително прецизен и изчерпателен до скрупульозност анализ и тълкуване на данните от всякакво естество.

Предложени са всички възможности за избистрянето на възникналите питання и същевременно са приведени всякакви аргументи както в защита, така и в отхвърляне на поддържаните твърдения, т.е. разсъжденията вървят по линията теза – антитеза, за да се откроят в крайна сметка и да се синтезират и отстояват собствените становища. Заедно с това П. Делев показва изключително критично, но и не по-малко справедливо и обективно отношение към дискусиите в научната книжнина. Без да има претенции за окончателни и то веднъж завинаги решения на отделните проблеми, той скромно вижда приносите си предимно в представянето на предположения и хипотези. Става дума за разширяването на кръга от възможностите за мислене, за предлагането на нови варианти и алтернативи, които по този начин подтикват и провокират нови идеи и подходи. Ето в този пункт съзирам едно от най-големите достойнства на изложението.

При това положение е явно, че са налице ред приноси по отношение на разглежданите племена – тяхната локализация, етническа принадлежност, политически живот, отношения със съседите и т.н. Намираме се в една действително невралгична

етнокултурна контактна зона, където отделните общности са в непрестанни взаимодействия както помежду си, така и с гърци, македони, перси, римляни. Именно в тази атмосфера е открито пълноценното им историческо развитие като се тръгне от най-ранното засвидетелстване и се стигне до последните в хронологично отношение данни. По този начин се получава една пълна реконструкция на техния живот през вековете и същевременно се рисува панорамата на действителните им прояви. В това отношение успехът на представеното е повече от очевиден.

При подхода на автора към проблематиката изрично се предполага (и това е валидно за цялата книга), че щом се отнася до големите племена, те едва ли са напълно компактни и хомогенни групи с ясно очертана територия, абсолютно изолирани и обособени от съседите си. Точно обратното. Ако, от една страна, може лесно да се допусне съществуването на сравнително стабилни племенни ядра в централните зони на всяка подобна общност, от друга страна, в периферията населението е в някаква степен размесено с околните съседи и по-лабилно в политическите си връзки с централната племенна организация.

Тук е мястото да изредя някои от по-значителните, според мен, приноси на автора:

– По отношение на агрианите е важно наблюдението за евентуалната им миграция от областта на Пангей към Горна Струма около средата на V в. пр.Хр. Проблематиката за локализацията е представена с всички възможни вариантни решения, като се възприемат вероятните допустими възможности, без да се отричат положителните внушения и в другите предлагани хипотези. Това съвсем не означава, че се взема някакво средно еkleктично становище. Напротив. Намерени са най-стабилните аргументи за неговото поддържане. По отношение пък на етническата им принадлежност, т.е. дали те са траки или са пеони, е показано как наличните данни не позволяват да се достигне до еднозначен и сигурен извод и правилно се приема, че и двете алтернативи имат еднакво право на съществуване. Освен това е наблегнато върху допустимото свързване на агрианите с дероните – идея, която е развита подробно и убедително при анализа на последните.

– По отношение на бесите категорично е показано, че да се търси конкретно местоположение на светилището на Дионис е по-скоро неоснователно, след като такива средища са известни и на толкова много други места. Още по-интересен е въпросът за

вероятността да им се припишат анонимните сребърни и бронзови монети с изображение на сатир и менада (Тасоски тип).

– По отношение на бисалтите прави впечатление тълкуването на историята за техния цар и за шестимата му синове, които въпреки забраната се включват в похода на Ксеркс към Елада, с което нарушават волята на баща си. Според П. Делев очевидно това става начело на някаква войска и ситуацията подсказва възможността как поне един от тях, а може би и всичките (?), разполагат със самостоятелно управление над някаква част от царството – едно чудесно досещане. Още по-съществено е оспореното разпространено мнение за подчиняването на бисалтите от Александър I Филелин в годините непосредствено след похода на Ксеркс. На базата на уточняването на датировката на тяхното сребърно монетосечене авторът предполага и то с пълно право точно противоположното, т.е. че именно през втората четвърт на V в. пр.Хр. те изживяват най-големия разцвет на своето племенно могъщество.

– По отношение на ботиите напълно удачно се репроблематизира старият спор за етническата им принадлежност, т.е. дали са северно гръцко племе, траки или пеони. Показано е обаче как богатият ономастичен материал разкрива, че значителен брой от имената имат сигурен и неоспорим тракийски характер, като някои са засвидетелствани нееднократно. При това положение заключението е, че ботиите са траки. За всеки случай П. Делев се осигурява находчиво, защото ако тракийските имена се припишат на завареното от ботиите по-старо мигдонско (едонско?) население, те трябва да имат гръцки или македонски произход, но пък подобно мнение подсказва тракийската езикова и етническа характеристика на мигдоните – един филигранен анализ.

– По отношение на дентелетите аргументирано е отхвърлено твърдението, че те са клон на племенната група на бесите.

– По отношение на дероните със стойност е допускането те да са идентични с известните в писмените извори и преди, и след Тукидид агриани. Така е, тъй като макар и имената да са твърде различни, по-скоро става дума за алтернативата един и същ племенен състав да носи две различни имена – нещо, познато като проблем в тракийската етнонимия.

– По отношение на диаките от траките махайрофори разказът на Тукидид се отнася до един отред от 1300 пелтасти – наемници, които през 413 г. пр.Хр. пристигат в Атина и при връщането си превземат и разграбват градчето Микале в Беотия. Доказателствено е изтъкнато, че версията на това име е вариант на диите, споменати

пак у Тукидид като родопско население. По този начин излиза, че независимо от разликата в имената диаки – дии, еднаквото им определяне като махайрофори засилва вероятността в двата пасажа на древния автор да става въпрос за една и съща племенна група.

– По отношение на едоните хронологическият анализ на монетите на техния цар Гетас обосновано и категорично го свързва със събитията от 465 г. пр.Хр., когато при градчето Драбеск са попилени 10 000 атински колонисти и именно той стои начело на своите съплеменници и печели паметната битка.

– По отношение на медите авторът отхвърля с ред доводи тезата за илирийския им произход. Умело е доказана и невъзможността при похода на македонския цар Филип V в Тракия през 181 г. пр.Хр. той да стига до Стара планина. Много по-основателно е виждането, че при желанието си да огледа отвисоко териториите, през които планира да поведе войските си срещу Италия, той се изкачва на Рила.

– По отношение на одомантите изричното им споменаване като едно от племената, които добиват сребро от Пангей, повдига принципния проблем, свързан с отсъствието на името им от списъка на общностите, секли монети в областта в края на VI и през първата половина на V в. пр.Хр. Нещата са решени приемливо с допускането, че одомантите имат свои емисии, но не ги подписват с названието, с което са известни. При това положение техните монети трябва да се търсят или сред анонимните анепиграфски серии, или сред тези, които носят имена, непознати от писмената традиция. От значение е и наблюдението, че сцената в комедията на Аристофан „Ахарняни” не се базира на действително историческо събитие.

– По отношение на ореските се подсказва евентуалната им идентификация с одомантите или алтернативно с едоните, както стои този въпрос и по отношение на агрианите и дероните, за които подробно стана въпрос по-горе.

– По отношение на сатрите (подобно на случая при одомантите) пак се поставя проблемът за вероятното тяхно монетосечене. Тук допълнително уточнение внася находчиво подсказаната от автора връзка на името на племето с гръцките сатири. В тази обстановка сатрите е допустимо да се свържат с най-ранното, най-продължителното и най-обилното монетосечене в района – това са статери и хемистатери с лицево изображение на сатир, който преследва менада, доскоро неоснователно приписвани на мигдонския град Лете.

– По отношение на пиерите, които също разработват рудниците на Пангей, отново се предполага сеченето на монети от края на VI – началото на V в. пр.Хр. Както при одомантите, сатрите и другите засвидетелствани в писмените извори, но не и с надписани емисии племена, логично се допуска, че на пиерите принадлежат някои от анепиграфските монети, които са достатъчно изобилни сред паметниците на т.нар. трако-македонско монетосечене.

– По отношение на сапеите чудесна находка е, че реконструкцията на името на Садала в един пасаж на Дион Касий е счетена за по-необоснована от напълно възможното четене Атал, т.е. името на последния пергамски цар Атал III, който умира през 133 г. пр.Хр. В такъв контекст обаче Садала II не само не умира преди битката при Филипи, но властва още цяло десетилетие – поне до битката при Акций. По този начин П. Делев веднъж завинаги отхвърля заблудата за свързването на Полемократия, известна от Апиан, със Садала II. Нейният съпруг, убит през 43 г. пр.Хр., явно не е идентичен от надживелия тези събития одриски цар.

Разбира се, примерите с приносите могат да се умножат, но едва ли това е необходимо, а и струва ми се вече приведените са достатъчни и красноречиви. В заключение категорично държа да подчертая, че пред нас е един сериозен и задълбочен научноизследователски труд, който и като цяло, но и в детайлите си има приносен характер и ще тласне в много отношения разискваната проблематика към нови идеи и насоки на мислене.

На конкурса Петър Делев участва с още една монография № 35 и 42 статии и студии. От последните редуцирам №№ 9, 18, 23, 27, 28, 34, 37, 40 и 42, които включват текстове, използвани с несъществени промени в хабилитационния труд № 1, т.е. за рецензиране остават 33 статии и студии. Особено впечатлява монографията „Древният свят и Тракия“. – В: Българска национална история. Т. 1. Българските земи през древността. Велико Търново, 2011, 511–906. Става дума за разкриването на ролята, мястото и значението на древна Тракия и на траките през античността и на взаимодействията им с Елада, Персия, Македония, Илирия, Скития, Мала Азия и Рим. Естествено, при такива исторически и културни обзори приносите не са особено значителни. По-скоро целта е да се популяризира определена област от знанието, което пък да се поднесе леко, четивно и разбираемо. В това направление изложението на П. Делев е повече от успешно, има своя чар, привлича дори с любопитното и екзотичното – една великолепно написана книга.

По-важни за мен са останалите чисто научни публикации, чиято проблематика може да се групира в няколко научноизследователски тематични кръга. Първият се отнася до взаимодействията между траки и македони през IV в. пр.Хр. и по-точно за отношенията на Филип II с Одриското царство № 2 и с гетите № 26, за политиката на Филип II и на Александър III спрямо гръцките градове в Тракия № 19, за тяхното присъствие в Северна Тракия № 30 и въобще за македонската власт в страната № 4 – все важни теми, които разширяват панорамата.

Към тази група принадлежат и някои наблюдения относно протоелинистическите и ранноелинистическите явления в древна Тракия № 5, за елинистическата укрепителна система на Кабиле № 25, за тракийските стратегии в Клавдий Птолемей № 32 и някои други № 11. Във всички тези публикации авторът показва собствено отношение, стига до оригинални изводи и съвсем нормално до нови идеи с приносен характер.

Друг кръг от интересите на П. Делев се свързва главно с чисто политическата история на траките. Особено важни са разработките за Тракия от убийството на Котис I до Корупедион (360–281 г. пр.Хр.) № 43, после от Корупедион до Пидна, т.е. Тракия през III в. пр.Хр. № 20, и накрая до започването на Третата Митридатова война (281–73 г. пр.Хр.) № 44. Разгледани са подробно и въпроси относно Одриското царство и тракийските племена в долината на Хеброс № 29, относно гетите и скордиските № 38, 39 и № 41.

Третият проблемно тематичен научноизследователски кръг се отнася до конкретни археологически разкопки и теренни проучвания предимно по поречието на Средна Места – главно Копривлен № 14. Представена е картината за селищната система № 7, 8 и № 12, за античната пътна мрежа № 15, за археологическите структури № 16 и историческата характеристика на агломерация № 17, както и за културната общност на Югозападна Тракия № 10.

Някои от тези публикации са в съавторство, както стои този въпрос и с надгробните могили в землището на с. Исперихово, Пазарджишко № 13 или с някои теренни обхождания № 31.

Други изследвания са породени от конкретно лично отношение като например работите за тракийския конник № 3, за двата бронзови съда от римска Тракия № 6, за теракотовата статуетка на Афродита от Исперихово № 22. Привличат вниманието и някои разсъждения относно проблеми на оронимията в Югозападна Тракия № 21 или

на етнонимията в Централна и Югоизточна Тракия № 33, както и спрямо други въпроси – например № 24 и № 36, където пак има съавторство.

От направения преглед личи широкият спектър на заниманията на кандидата и неговото задълбочено и оригинално мислене, по която и да е от подхванатите теми.

В заключение искам да изразя своето удовлетворение от разнообразната и плодотворна дейност на колегата. Сполучливо избраните проблеми и тяхната интерпретация (особено хабилитационният труд), както и редицата приноси, на които изрично наблегнах, ми позволяват да изкажа категоричното си мнение, че доц. д-р Петър Неделчев Делев притежава всички необходими професионални и научно организационни качества, за да получи академичната длъжност „професор”.

София,
януари, 2014 г.

Рецензент:
(проф. дин Димитър Попов)